

RUPEN HANEDANINDA SİYASETİN GÖLGESİNDE YAPILAN EVLİLİKLER

MARRIAGES IN THE SHADOW OF POLITICS IN THE RUPEN DYNASTY

Yasemin AKTAŞ *

Öz

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih
Bölümü yaseminaktas@bayburt.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0808-8874
Bayburt / TÜRKİYE

Toplumun en küçük yapı birimi olan ailenin temelinin atıldığı evlilik, devletler tarafından siyasetin bir parçası hâline getirilerek uygulandı. Devletler arasında evlilik girişiminde pek çok gerekçe olup savaşların sonlandırılması, sulhun devamı, müttefik edinmek, varis bırakabilmek gibi bir çok etken sıralanabilir. XI. yüzyıldan itibaren Çukurova'da ortaya çıkan Rupen hanedanında da baron Konstantin'den itibaren güçlü müttefikler edinmek ve bölgede hâkimiyet kurabilmek için siyasî evlilikler yapıldı. Latin krallıkları, İznik Bizans Devleti ve Haçlı kontluklarıyla kız alıp vermek suretiyle akrabalıklar kuruldu. Çoğunluğu Haçlı kontları ve Latin krallarıyla olan evliliklerde siyasî ve askerî gerekçelerin yanı sıra Haçlı kontlarının çeyiz yoluyla maddi çıkar elde etme arzusu da etkili oldu. Keyfiyetin söz konusu olmadığı evlilikler, kilise kontrolünde belirli kurallar çerçevesinde başlayıp yine belirli şartlar dâhilinde sonlandırılabilir. Bu çalışmada Çukurova'da ortaya çıkan Rupen hanedanı tarafından gerçekleştirilen evliliklerin yapılış gayeleri, süreçleri ve sonlandırılmaları ele alındı.

Anahtar Kelimeler

Kilikya, Rupen Hanedanı, Evlilik, Haçlı
Kontluğu, Latin Krallığı,
İznik Rum Devleti.

Abstract

Keywords
Cilicia, Rupen Dynasty, Marriage,
Crusader County, Latin Kingdom,
Byzantine State of Nicaea

Marriage, which is the smallest structural unit of the society and where the foundation of the family was laid, was made a part of politics by the states and implemented. There are many reasons for attempting marriage between states, and many factors can be listed, such as ending wars, the continuation of peace, acquiring allies, and being able to leave an heir. Starting from the 11th century, in the Rupen dynasty that emerged in Çukurova, political marriages were made in order to gain strong allies and dominate the region starting from the baron Constantine. Relationships were established with the Latin kingdoms, the Byzantine state of Nicaea, and the Crusader counties by exchanging daughters. In addition to political and military reasons, the desire of the Crusader counts to obtain financial benefits through dowry was also effective in the marriages, most of which were with the Crusader counts and Latin kings. Marriages, where arbitrariness was not in question, could start and end under certain conditions under the control of the church. In this study, the purposes, processes and termination of marriages performed by the Rupen dynasty that emerged in Çukurova were discussed.

Başvuru/Submitted: 16/02/2022

Kabul/Accepted: 22/04/2022

GİRİŞ

Konumu itibarıyla kıymet arz eden Çukurova, tarih boyunca birçok devlete ev sahipliği yaptı. Sınır bölgesi olması sebebiyle uzun süre Bizans İmparatorluğu'nun Emevi ve Abbâsî Halifeliği'yle mücadelelerine sahne oldu. Abbâsî hâkimiyetinde Müslümanların iskân ettirildiği Çukurova, (Demirci, 2016) Abbâsîlerin zayıflamasıyla Bizans'ın kontrolüne geçti. 965'te Nikephoros Phokas'ın ele geçirmesiyle bölgede başlayan değişiklik, II. Basil döneminde de devam etti (Ersan, 1998, C. 13, s. 83-84; Simbat, 1946, s. 19-21; *Hetum Vekayinamesi*, 1946, s. 4; *Vahram Vekayinamesi*, 1946, s. 3-4; Honigmann, 1970, s. 173; Grousset, 2005, s. 540-543; Ersan, 2007, s. 104). Bizans İmparatorluğu'nun Ermenilere uyguladığı politikayla Müslümanların hâkimiyetindeki uç bölgesine sistemli olarak Ermeni halk iskân ettirildi. Bu göç hareketlerinden ilki, Kars ve Vaspuragan'da bulunan Ermeni nüfusunun Kapadokya ve Sivas civarına yerleştirilmesiyle başladı (Nersessian, 1962, s. 630-631; Urfalı Mateos, 2000, s. XIX; Koca, 2017, s. 33-34; Ayan, 2019, s. 75-76). Malazgirt Savaşı öncesi Türklerin Anadolu'ya akın sürecinde Ermeniler, Toroslara ve Suriye'nin kuzeyine çekilmeye başladı. Müslümanlara karşı sınırlarını muhafaza etmek isteyen Bizans İmparatorluğu da onların bölgedeki varlığını onaylamak zorunda kaldı (Kaşgarlı, 1990, s. 12-13; Holt, 2007, s. 33-34). Bu doğrultuda Vaspuragan bölgesinde ikamet eden Ardżruni sülalesinden Apıl Karip, 1042'de Bizans'ın Tarsus valisi tayin edildi. Daha sonra onun desteğini alan Oşin, Lampron kalesini ele geçirdi (1072) ve Bizans taraftarı olarak Hetum hanedanının temelini attı. 1080 yılına gelindiğinde ise Kayseri civarında hüküm süren Bagrat hanedanından II. Gagik'in öldürülmesiyle ona bağlı Rupen, Çukurova'ya ilerleyerek Toroslara yerleşti (Collenberg, 1963, s. 47; Urfalı Mateos, 2000, s. XIX-XX; Kaşgarlı, 1990, s. 10; Ersan, 2007, s. 104-109; Gökhan, 2012, C. 1, s. 7-8).¹ 1080'de *Korhmoloss/Gormolos* (?) adlı yeri ele geçiren ve Ermenileri etrafında toplayan Rupen, adıyla bilinen hanedanı kurdu (*Vahram's Chronicle*, 1831, s. 27; Gökhan, 2012, C. 1, s. 77). Hetum hanedanının aksine bağımsız bir hâkimiyet tesis edebilmek için Bizans aleyhtarını siyaset izledi. Siyasî, sosyal ve askerî tüm icraatlarını da bu doğrultuda sürdürdü. Rupen ve ardından gelen hanedan üyeleri, Çukurova'da Vahga (Feke), Partzerpert (Yenikale)², Tell Hamdun (Toprakkale),³ Anazarba (Dilekkaya Köyü)⁴ ve civarındaki birçok kaleyi ele geçirerek önemli bir güç hâlini aldı. I. Rupen ile başlayan hanedan, Baronluk ve Kilikya Ermeni Krallığı dönemlerinden sonra 1220'de Zabel ve Hetum'un evliliğiyle sona erdi. Bundan sonra Çukurova'da Hetum Hanedanlığı

¹ Gökhan, Rupenlilerin sığındığı ve zamanla hâkimiyet kurdukları Kilikya'nın sınırlarını, Çukurova bölgesinin önemli yerlerinden olan "Adana, Misis, Karataş, Osmaniye, Kadırlı, Tarsus, Mersin, Ayas, Anazarba ve Kozan" gibi yerlerle çizmekte, Torosları ise Dağlık Kilikya olarak ifade etmektedir (2012, C. 1, s. 71, 77).

² Partzerpert, Yenikale olarak da zikredilmektedir (Ersan, 2007, s. 131). Sis'in (Kozan) kuzeyinde 2 günlük mesafededir, yüksek bir dağ üzerinde güçlü bir kaledir (Boase, 1978b, s. 175-176).

³ Osmaniye sınırları içerisindeki Toprakkale olarak da bilinen yer hakkında bilgi için bk. Boase, 1978b, s. 183-184; Kurt, 2007, s. 478-480.

⁴ Günümüzde Kozan'a bağlı Dilekkaya Köyü'nün bulunduğu yerleşim yeridir. Anavarza ya da Anazarba olarak da zikredilmektedir. Bilgi için bk. Buyruk, 2016, s. 695-710; Hançer, 2016, s. 281-312.

dönemi başladı (*Vahram's Chronicle*, 1831, s. 28-47; Chamic, 1827, Vol. II, s. 165-166, 229-230; Nersessian, 1962, s. 633-637, 652).

Ermenilerin bölgedeki varlığı, Haçlı seferlerinin seyrinde de etkili oldu. Haçlıların ilerleyişini destekleyen Ermeniler, kurulan Ermeni-Haçlı ittifakını menfaatlerine çevirmeyi başardı. Rupenliler, hem baronluk hem de krallıkları döneminde Ermeni hanedanları, Haçlı Kontlukları ve Latin Krallıkları ile evlilik yoluyla yakınlık kurdu (Kaşgarlı, 1990, s. 10; Usta, 2013, C. LXXVII, s. 365-402; Nersessian, 1962, s. 645-649). Bu çalışmada Rupenlilerin siyasî evlilik süreçleri, evliliklerin başlatılma sebepleri ve hangi gerekçelerle sonlandırıldıkları konusu ele alındı.

1. Ermeni Toplumunda Evlilikler

Tarih boyunca birçok devlet ve hanedanda siyasî evliliklerle sıhriyet kurma yoluna gidildi. Devletlerin hâkim oldukları sahalarda mevcudiyetlerini muhafaza edebilmeleri için zaman zaman ittifaklara ihtiyaçları oldu. Bu doğrultuda kendilerine yakın hanedanlarla ya da devletlerle akrabalık kurulmaya çalışıldı (Ayan, 2017; Dündar, 2021; Subaşı, 2021; Macit, (11), 2019; Kaçın, 2017; Paydaş, 2019; Usta, 2021; Keçiş, 2021). Rupen Hanedanlığı da aynı siyaseti izledi. Ermeniler, Haçlılar, Latin Krallıkları ve Rumlarla bu vasıtayla akrabalıklar kurdular. Bilhassa Haçlı seferlerinin akabinde ortaya çıkan ve bölgede batı Hristiyan dünyasını temsil eden Haçlı kontlarının desteğini sağlama gayretiyle onlara yakınlık gösterildi. Böylece evlilikler, siyasetin ayrılmaz bir parçası hâline getirildi (Collenberg, 1963, Relationship-Table: XII-XIII Century A(R1)-The Rupenides I. (Rup)).

Evlilik, diğer birçok kilisede olduğu gibi Ermeni kilisesinde de oldukça kutsaldır. IV. yüzyılda Hristiyanlığı benimseyen Ermeniler, Ermeni kilisesinin ilk lideri Aziz Grigor'dan itibaren evlilik konusuna bazı düzenlemeler getirdi. Aziz Grigor'un ardından Aziz Nerses, Aziz Sahak ve XII. ve XIII. yüzyıla gelindiğinde Mxitar Goss tarafından düzenlemeler yapıldı. Evliliğin ilk adımı olan nişan ve akabindeki nikâhın dinî olarak belirli kurallar çerçevesinde yapılmasına dikkat edildi.⁵ Rupen hanedanında da birkaç örneği bulunan nişan töreni, din adamlarının onayı alınmak suretiyle tarafların birbirine bağlandığını ifade etmek gayesiyle yapılmaktaydı. Canan Seyfeli'nin verdiği bilgiye göre din adamlarının onayıyla başlayan nişan, "*elleri birleştirme ve çeyiz rehini olmak üzere belirli para hediyeleriyle beraber yüzüklerin verilmesi*" şeklinde tamamlanmaktaydı (Seyfeli, 2015, s. 341-377, 383-385). Herkese açık şekilde yapılan nişandan bir süre sonra adayların da uygun yaşa gelmeleriyle nikâh merasimleri gerçekleştirilmekteydi. Merasim halka açık şekilde, din adamlarının yüzük takmaları ve taç giydirmeleri suretiyle tamamlanmaktaydı. Evlilik yaşına gelen tarafların rızasının alınmasıyla başlayan ve kilise tarafından kutsanan evlilikler, sadakat esasıyla sürdürülürdü (Goss, 2000, s. 129-132; Kaloustian, 1969, s. 44-45; Seyfeli, 2015, s. 372-376, 386-391).

⁵ Psak adı verilen taç ayini (evlilik) için bk. Seyfeli, 2015, s. 341 vd; Kaloustian, 1969, s. 44-47.

Rupenlilerin güçlenmeye başladığı XII. yüzyıla gelindiğinde evlilik şartlarında kısmen değişiklikler yapıldı. Mxitar Goss, Çukurova'da Hromgla Manastırı'nda⁶ bir hukuk metni hazırladı. Metinde evlilik, boşanma, çeyiz, reşit olma yaşı gibi konulara yer verdi (1184). Toplumda düzeni sağlamak için bu metne göre henüz sorumluluk alacak yaşa gelmeyen kız ve erkek evlendirilemezdi (Goss, 2000, s. 12-14, 34, 47; Seyfeli, 2015, s. 366-367). Bu bağlamda kız çocuklarının 12, erkek çocuklarının ise 14-15 yaşından önce evlendirilmesi yasaklandı. Tarafların birbirini görmeden ve rızaları alınmadan evlendirilmemesi gerektiği de bildirildi. Fakat yapılan evlilikler, özellikle de eşlerin yaşları (Collenberg, 1963, s. 13; Goss, 2000, s. 87, 129, 238-239; Seyfeli, 2015, s. 369)⁷ dikkate alındığında bu kararın tam anlamıyla uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Bunun birçok örneği olmakla birlikte; Ermeni prenseslerinden Alis (d. 1182/83) ilk evliliğini 7 yaşında, ikinci evliliğini ise 13 yaşında yaptı. Aynı şekilde II. Leon'un kızı Zabel (d. 1212 ya da 1215) de çocuk yaşta iki evlilik gerçekleştirdi (Collenberg, 1963, s. 13, 53, 55).

Küçük yaşta evliliğe sınırlama getirilmekle birlikte zaman zaman yapılan evliliklerde büyük yaş farklılıklarıyla da karşılaşmaktadır. II. Leon'un 1210'da Kıbrıs prensesi Sybille de Lusignan ile evliliği bu duruma verilebilecek örneklerdendir. Zira kral 60 yaşında, prenses ise henüz 12 yaşındaydı. Evliliklere dair bir diğer bilgi, gerçekleştirilen evlilik sayısıdır ki Ermeni baronları ve prenseslerinin birkaç evlilik yaptığı anlaşılmaktadır (Collenberg, 1963, s. 13, 53, The Rupenides I (Rup); Goss, 2000 s. 129). Buna karşın kilise çok eşliliği zina kabul ederek ilk andan itibaren tek eşliliğe vurgu yapmaktaydı. Evliliklerin sonlandırılması ve ikinci-üçüncü eş alınmasında da bir takım dinî kıstaslar bulunurdu. Şayet kilisenin ön gördüğü şartlardan; sadakatsizlik, zina, ölüm, çocuk sahibi olamama ya da 7 yıllık bir ayrılık durumunda resmi boşanmaya ve yeniden evliliğe izin verilir (Seyfeli, 2015, s. 348-349, 360-364, 366, 375-376; Kaloustian, 1969, s. 45). Bunların yanı sıra tarafların birbirini görmeden ya da rızası alınmadan yaptığı evliliklerin de çeyizlerin iadesi kaydıyla sonlandırılmasına izin verilmekteydi (Goss, 2000, s. 131-132, 238-239, 264).

Evliliğin yanı sıra miras hukukunda da kurallar vardı. Ermeni lideri öldüğü zaman yerine oğlu getirilmeliydi, şayet oğlu yoksa krallık tacı kızına giydirilebilirdi. Kız evliyse tacını eşine devredebilirdi (Goss, 2000, s. 112-113; Kaloustian, 1969, s. 45). II. Leon öldüğü zaman krallık tacı kızı Zabel'e, onun vasıtasıyla da eşi Hetum'a bırakıldı (Collenberg, 1963, s. 13, 27-28, The Rupenides I (Rup)).

⁶ Hromgla, Hromas ve Rumkale olarak da isimlendirilmektedir. Bilgi için bk. Karadeniz, 1999, C. LXII; Alpar, 2021, C. 18.

⁷ Canan Seyfeli'nin aktardığı bilgiye göre kadının evlilik yaşı 16, erkeğin 18 dir. Şayet 12 yaşında biri evlendirilecekse kilisenin bunu araştırması ve rıza alması gerekmekteydi (2015, s. 372). Ayrıca reşit olunmayan ya da tarafların rızası alınmayan nikâhların yapılmaması şayet yapılırsa din adamının cezalandırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Goss, 2000, s. 238; Seyfeli, 2015, s. 363). Evlilikte yakınlık derecesine de dikkat edilmekteydi ve yakın akraba evliliklerine izin verilmemekteydi. Bk. Collenberg, 1963, s. 14-15.

2. Rupen Hanedanı'nda Siyasî Evlilikler

Hanedanın bilinen ilk üyesi Rupen, 1091'de öldüğünde liderliğe oğlu Konstantin getirildi. O, Vahga ve Partzerpert kontrolünü ele geçirerek Ermenileri bir araya topladı. Haçlı seferlerindeki desteğinden dolayı kendisine baron unvanı verilen Konstantin'in (*Vahram's Chronicle*, 1831, s. 28; Koca, 2017, s. 35; Gökhan, 2012, C.1, s. 78-79; Ersan, 2007, s. 115-117) eşlerinin adları konusunda bilgi verilmemekle birlikte Beatrice, Toros ve Leon adlı çocukları olduğu bilinmektedir. Kızı Beatrice, 1100 ya da 1104 yılında (Collenberg, 1963, s. 49, *The Rupenides I (Rup)*)⁸ Tell-Başir ve Taberiye kontu Joscelin Courtenay ile evlendi. Courtenay ailesinin desteği için yapılan bu evlilikten 1113'te II. Joscelin adlı çocuğu oldu. 1122 yılı içerisinde hayatını kaybeden Beatrice, Ermeni-Haçlı dostluğunu sağladı (Demirkent, 1994, C. II, s. 19; Runciman, 2008, II, s. 134-135).

Konstantin'in ölümüyle yerini oğlu I. Toros aldı (1100-1129) (Collenberg, 1963, s. 22, 49, *The Rupenides I (Rup)*; Simbat, 1946, s. 47-48). Toros, Türkiye Selçukluları ve Bizans İmparatorluğu ile çevrelediği bu dönemde yeni kurulmuş olan Haçlı kontluklarına karşı sulh siyaseti izleyerek baronluğunu güçlendirme yoluna gitti (Chamic, 1827, Vol. II, s. 169-170, 172; *Vahram's Chronicle*, 1831, s. 29-30; Gökhan, 2012, C. 1, s. 80-81). Konumlarını muhafaza edebilmek için Haçlıların desteğine ihtiyaç duyarken, Haçlılar da askerî ve siyasî açıdan bölge halkının desteğini elde etmek istemekteydi. Bu çerçevede Haçlı kontlarının girişimleriyle I. Toros döneminden itibaren Latin (Haçlı)-Ermeni evlilikleri söz konusu oldu (Usta, 2013, C. LXXVII, s. 365-402). I. Haçlı Seferi neticesinde Urfa'yı ele geçirerek Urfa Haçlı Kontluğu'nu kuran (1098) I. Baudouin de Boulogne ile evliliğe dair diplomatik temasta bulunuldu. I. Baudouin'in Urfa ve civarındaki başarılı girişimlerinin akabinde belirli bir güce ulaşmasıyla şehrin ileri gelenleri, bölgenin güçlü Ermeni hanedanlarından biriyle akrabalık bağı kurması konusunda kendisine öneride bulundu. Maddî ve askerî açıdan henüz yeterli güce sahip olmayan I. Baudouin, Haçlı seferlerindeki en büyük destekçileri olan Ermenilere yakınlaşmakta sakınca görmedi ve I. Toros ile temasa geçti (Aachen, 2007, s. 188-189; Demirkent, 2013, C. I, s. 38, 57-59; Usta, 2021, s. 313; Runciman, 2008, I, s. 160-161; Edgington, 2019, s. 46-47). Kurulacak akrabalık bağı Baudouin'e maddî ve manevi büyük kazanç sağlayacaktı. I. Baudouin, Urfa Kontluğu'nun ilk zamanlarında, Toros'un kızı Arda⁹ ile evlilik girişiminde bulundu. Bu adım, Ermeni-Haçlı evlilik sürecini başlatan ilk girişim oldu. I. Baudouin'in teklifinin kabul edilmesiyle I. Toros, Arda'ya çeyiz olarak 60 bin Bizans altını (bezants) vermeyi vaat etti (Carnotensis, 1913, s. 421-422; Aachen, 2007, s. 189; Du Cange, 1869, s. 11; Tyrensis, 2018, s. 65-66; Demirkent, 2013, C. I, s. 57-59; Collenberg, 1963, s. 35, 49, *The House of The Kings of Jerusalem*).¹⁰ Du Cange ve Aachen'e göre yüklü miktarda

⁸ Haçlı kontluklarının evlilikleri konusunda bk. Altınay&Dağdeviren, 2021, C. 10.

⁹ Konstantin'in kardeşi Toros'un kızıdır (*The Rupenides I (Rup)*)

¹⁰ Evlilik akdinin hangi Ermeni ailesiyle gerçekleştirildiği konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Collenberg, Aachen, Carnotensis, Tyrensis ve Demirkent, Rupen hanedanında Konstantin'in kardeşi Toros adını vermekte ve Tafrok, Taphnuz olarak da zikretmektedir (gös. yerler). Runciman, aynı bilgilerin yanı sıra Maraş'ın Ermeni lideri Thatul olabileceğini de iddia etmektedir. Thatul'un 1104'de İstanbul'a çekilmesini ve aynı şekilde kızı Arda'nın da boşandıktan sonra oraya gitmesini gerekçe göstermektedir (2008, I, s. 160). Fakat Haçlıların Urfa, Antakya, Adana ve Maraş civarına hâkimiyet

çeyizin yanı sıra Urfa şehrini savunması için askerî yardımda bulunmayı da taahhüt etti ve bazı kaleleri I. Baudouin'e vererek onu kendisine varis tayin etti. Gerekli hazırlıkların tamamlanmasından sonra 1098/1099 yılında görkemli bir düğün merasimi yapıldı (Du Cange, 1869, s. 11; Aachen, 2007, s. 188-189). Kızının çeyizi için sadece 7 bin altın veren Toros, bir süre sonra Baudouin'in gücü karşısında Torosların dağlık alanlarına çekildi (Edgington, 2019, s. 48-49).

1100 yılında Baudouin, kralın ölümü üzerine Kudüs'e davet edildi. Yerine II. Baudouin'i bırakarak Kudüs Krallığı tacını giymek için hareket ettiğinde Ermeni prensesi de Akka'ya kadar onunla birlikte gitti (Carnotensis, 2009, s. 131; Carnotensis, 1913, s. 422; Hamilton, 2021, s. 142-143). Kudüs kralı olan Baudouin, Taberiye, Arsuf ve Kaysariye'yi alarak birçok askerî ve siyasî icraatta bulundu. Bununla birlikte Yafa'da yaşanan bir olay içerisinde Ermeni prensesinin adı zikredilmektedir. Baudouin'in Remle Savaşı'nı müteakiben Yafa'ya ilerlediği sırada şehre ulaşan iki haberci, kralın mağlup olarak öldürüldüğü bilgisini verdi. Bunun üzerine büyük korku yaşayan Yafalılar ve kraliçe Arda, Antakya'da bulunan Tankred'e mektup yazarak kendisini Yafa'ya davet etti (Carnotensis, 1913, s. 420; Carnotensis, 2009, s. 133-136, 138-144; Tyrensis, 2018, s. 79, 92-93; Edgington, 2018, s. 183).¹¹

Maddi açıdan Ermeni prensesinden daha zengin bir eş, siyasî ve askerî manada da daha güçlü bir müttefik arayışına giren I. Baudouin, Arda ile evliliğini sonlandırmak için harekete geçti. Bu doğrultuda kraliçe Arda'yı Kudüs'te bulunan St. Anne Manastırı'na kapatarak rahibe olmaya zorladı (1104). Ermeni hukuk sistemine göre kraliçeye yöneltilen resmi bir suçlama olmadığı için evliliğini kilise nezdinde sonlandıramadı, yani yasal bir boşanma gerçekleşmedi. Fakat manastıra kapatılan Arda, evlilikten uzaklaştırılıp rahibe hayatı yaşamak zorunda bırakıldı. Ekonomik anlamda rahat yaşaması için her türlü imkân sağlanan Arda, bir süre sonra manastır hayatına son vererek İstanbul'a gitti. Bu da gayri resmi olarak evliliğinin sonu oldu (Carnotensis, 1913, s. 422; Du Cange, 1869, s.11; Tyrensis, 2018, s. 118; Hamilton, 2021, s. 143; Edgington, 2019, s. 183-184).¹² Collenberg 1104'de manastır hayatıyla bir ayrılık yaşadığını, gayri resmi boşanmanın da bu şekilde 1109'da gerçekleştiğini ifade etmektedir (1963, s. 35). Bu evliliğin kısa sürede bitmesi konusunda farklı görüşler öne sürülmektedir. İlk olarak Kraliçe Arda'nın I. Baudouin'e bir çocuk verememesi ve vaat edilen çeyizden ancak 7 bin altının verilmesinin evliliğin sonunu getirdiği ifade edilmektedir. Daha sonra Arda'nın Antakya'dan Kudüs'e yolculuğu esnasında saldırıya uğramasının ayrılıkta etkili olduğu vurgulanmaktadır (Runciman, 2008, II, s. 84; Carnotensis, 1913, s. 422; Usta, 2021, s. 313; Hamilton, 2021, s. 142-143). Willermus Tyr ve Du Cange'ye göre ise Arda'nın İstanbul'da rahibe hayatından uzaklaşarak kraliçeye yakışır şekilde yaşamaması ve evli bir kadın olarak gayrî ahlaki tutum sergilemesi ayrılıkta etkili oldu (2018, s. 117-118; 1869, s. 11).

kurmasıyla tutunamayarak İstanbul'a giden Thatul'un (Gökhan, 2012, C. 1, s. 80) yerine ihtiyacı olan maddi zenginli ve askeri güce sahip Rupenliler ile akrabalık kurmaları ihtimali yüksektir.

¹¹ Mektup için bk. Carnotensis, 1913, s. 422-423.

¹² Susan Edgington ise Arda ve Baudoin arasında iyi bir ilişki olduğunu, Toros'un kalan çeyizi ödemedi İstanbul'a kaçtığını ve maddi sıkıntı yaşayan Baudoin'in de karısını alacağını tahsil etmesi için babasının yanına göndermiş olabileceğini belirtir (Edgington, 2019, s. 183-184).

İlk eşi henüz hayattayken daha güçlü müttefik edinmek ve varis bırakmak gayesiyle eş arayışını sürdüren Kudüs Kralı, Patrik Arnulf'un aracılığıyla Sicilya prensesi Adelheid'le evlendi. Bu evlilik sayesinde maddî anlamda rahatlık sağlansa da Baudouin'in bu evlilikten de çocuğu olmadı. Bu durum ise Kudüs tahtını tehlikeye düşürdü. Zira evlilik aşamasında Sicilya kralı II. Roger ve Adelheid'le yapılan antlaşmaya istinaden tahtın Sicilya Kontluğuna geçme ihtimali vardı.¹³ Bundan korkan Kudüs ileri gelenleri, kralın Ermeni prensesi hayattayken ikinci eş olarak Sicilya prensesiyle evlendiğini ve bunun kilise hukukuna uymadığını iddia ederek Papa'ya şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine Papa'nın yaptığı uyarılar, Arda ile evliliği tekrar gündeme getirdi. Ayrıca Kızıldeniz ziyareti sonrasında (1116) hastalanması da Baudouin'in düşüncesinin değişiminde etkili oldu. Zira Baudouin, hastalığını Ermeni prensesine yaptığı haksızlığa bağladı ve Adelheid'den ayrılıp Arda'yı tekrar çağırma kararı aldı (Aachen, 2007, s. 842-843; Tyrensis, 2018, s. 155-156, 175-176; Carnotensis, 2009, s. 188, 196; Aachen, 2016, Vol. II, s. 254-256; Edgington, 2019, s. 106-107, 166-167; Runciman, 2008, II, s. 85-87; Hamilton, 2021, s. 143-144). Baudouin'in, Sicilya kontesinden ayrılmasında özellikle Papa ve görevinden azledilen Patrik Arnulf'un girişimleri etkili oldu. Zira Patriğe görevine iadesi için Papa tarafından Adelheid'in Sicilya'ya gönderilmesi şart koşuldu. Papa'nın isteği doğrultusunda Arnulf'un uyarıları neticesinde evlilik sonlandırıldı. Baudouin, Arda ile ayrılığında yaptığı kanunsuzluğu bu kez yapmadı. Adelheid'in geri gönderilmesinde gereken ritüelleri uyguladı ve kilise ayini sonrasında Akka'dan onu yolcu etti (Carnotensis, 2009, s. 196; Carnotensis, 1913, s. 601-602; Runciman, 2008, II, s. 86). Kilisenin bu ayrılığı resmileştirmesinden sonra Ermeni Prensesi Arda, geri çağırılmışsa da Kudüs'e dönmedi (Collenberg, 1963, s. 35).

I. Toros'un liderliği sırasında Haçlı Kontluğunun yanı sıra Ermeni liderleriyle de akrabalık kurulmak için girişimlerde bulunuldu. Raban ve Keysun Ermeni lideri, Urfa Haçlı kontu II. Baudouin ile olan mücadelesinde I. Toros'un desteğine ihtiyaç duydu ve bu doğrultuda akrabalık kurulmasını teklif etti (Runciman, 2008, II, s. 106-107). Teklifin kabul edilmesiyle I. Leon'un ismi zikredilmeyen kızı, evlilik yoluyla siyasî mücadeleye dâhil edildi ve 1116 yılında Ermeni liderlerinden Dığa (Çocuk) lakaplı Vasil ile evlendirilmek istendi. Nikâh akdinin tamamlanması için Toros'un yanına gelen Vasil Dığa, esir alınarak II. Baudouin'e teslim edildi. Haçlılar tarafından bir süre esir tutulan Vasil, daha sonra serbest bırakıldı (Urfalı Mateos, 2000, s. 259; Colenberg, 1963, s. 50).

I. Toros'un ölümüyle birlikte 1129-1139 yılları arasında yerini kardeşi I. Leon aldı. Leon, ilk andan itibaren Antakya Haçlı kontu II. Bohemund başta olmak üzere bölgedeki diğer siyasî güçlerle karşı karşıya geldi (Simbat, 1946, s. 52; Chamic, 1827, Vol. II, s. 184-185; *Vahram's Chronicle*, 1831, s. 30). Bizans İmparatorluğu, Türkiye Selçukluları ve Danişmendliler ile mücadele hâlinde olan Ermeni baronu, II. Bohemund'a karşı Danişmendli emiriyle kısa süreli bir iş birliği yaptı. Fakat Türkmenlere yönelik saldırılara devam etmesi sebebiyle I. Mesud ve Danişmendli Emir

¹³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Tyrensis, 2018, s. 155; Runciman, II, gös. yer; Edgington, 2019, s. 107, 167.

Gazi tarafından tabiliği sağlandı (1131). Ancak Çukurova'nın önemli yerleri olan Tarsus, Misis (Yakapınar)¹⁴ ve Sarvand (Servendikar)¹⁵ kalelerini ele geçirerek hâkimiyet sahasını genişletmeye devam etti. Bu durum onun, Bizans imparatoru ve Antakya Haçlı kontuyla hâkimiyet mücadelesini başlattı (Nersessian, 1962, s. 636-637; Runciman, 2008, II, s. 150-151; Ersan, 2007, s. 122-123; Gökhan, 2012, C. 1, s. 82-84; Kesik, 2014, 172-173). Özellikle Antakya Haçlı Kontluğu ile olan ilişkiler, onu ve ardıklarını müttefik arayışına ve siyasî evliliklere yönlendirdi. I. Leon, Ermeni liderliği sürecinde 2 evlilik yaptı fakat kaynaklarda evliliklerin detaylarına dair bilgi verilmemektedir. İlk evliliğini Franklara yakınlık sergileyerek Melinde de Monthlhery ve Hugue Comte de Rethel'in kızı Beatrice/Cecile ile yaptı. İkinci evliliğine dair bilgi olmayan Leon'un, Toros, Stephane ve Mleh adlı çocukları dünyaya geldi. Collenberg'e göre bunların dışında Konstantin ve Rupen adlı gayrimeşru çocukları da bulunmaktaydı (1963, s. 49-50, The Rupenides I (Rup)).

Ermeni-Latin yakınlaşmasına rağmen Bizans saldırıları, I. Leon'un sonunu getirdi. Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos, 1137'de Çukurova'ya sefer düzenleyerek bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. I. Leon, oğulları II. Toros ve Rupen ise esir alınıp İstanbul'a götürüldü. Stephane, Mleh ve Konstantin ise kaçarak aralarındaki akrabalığa istinaden Urfa Kontu II. Joscelin'e sığındı (Runciman, 2008, II, s. 174, 176; *Vahram's Chronicle*, 1831, s. 31; Chamic, 1827, Vol. II, s. 186-189; Gregory Abû'l Farac, 1987, II, s. 374; Holt, 2007, s. 61-62). Siyasî ilişkileri belirleyici evlilikler, I. Leon'un ölümünden sonra da hanedanın lehine olacak şekilde devam ettirildi. I. Leon'un ardından yerine oğlu II. Toros geçerken liderlikten mahrum kalan Stefan/Stephane, 1143 yılında Kilikya bölgesinin önemli kalelerinden olan Babaron Kalesi¹⁶ senyörü Simbat'ın kızı Rita ile evlendi. Bölgesel güç desteğinin sağlandığı bu girişimden Dolete, III. Rupen ve Leon adlı çocuklar oldu (Collenberg, 1963, s. 28, 50). Bunlardan Rupen ve Leon, Kilikya Ermenilerine en güçlü dönemlerini yaşatacak liderler olacaktır.

İstanbul'daki esaretten kaçarak Çukurova'ya gelen II. Toros, kısa sürede Urfa Kontu II. Joscelin'in, bölgedeki Ermeni ahalinin ve kardeşlerinin desteğini almayı başardı (1143/45). Bizans tarafından el konulan Vahga, Tarsus ve Misis dâhil toprakların büyük kısmını geri alıp mücadelesini sürdüren Toros, İmparator Manuel ve müttefiki olan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'a karşı ittifak kurmak zorundaydı (Nersessian, 1962, s. 638-639; Simbat, 1946, s. 53-55; Kaşgarlı, 1990, s. 108-109; Ersan, 2007, s. 129-132). Bu amaçla kendinden önceki Ermeni liderleri gibi diplomatik evliliklere yöneldi. Latinlerin gücünün farkında olup Urfa kontu Joscelin'in vasallarından Raban hâkimi Simon'un kızıyla evlendi. Böylece Simon ve çevresindeki Ermenilerle Haçlı kontu Joscelin'in desteğini elde etmiş oldu (Nersessian, 1962, s. 638;

¹⁴ Ceyhan nehri kıyısında bugün Yakapınar adıyla bilinen yerleşim yeri hakkında bilgi için bk. Buyruk, 2016b, 236-244.

¹⁵ Osmaniyе'nin Kaypak Köyü sınırları içerisinde. Savranda Kalesi olarak bilinmektedir. Bk. Kök-Sayar, 2022, 114-134.

¹⁶ Mersin'de bulunan kale, Babaron, Paperon, Candırlı ve Çandır kale isimleri ile de zikredilmektedir. Bk. Sözlü-Yılmaz, 2020, s. 361-385; Boase, 1978b, s. 55-156.

Runciman, 2008, II, s. 277; Boase, 1978a, s. 12).¹⁷ Kiminle olduğu bilinmese de bu evliliğinin dışında ikinci bir evlilik yaptığı bildirilen Toros'un II. Rupen ve ismi zikredilmeyen iki çocuğu oldu. Bunlardan 1150 yılında doğan kızı, henüz 3 yaşındayken Lampron (Namrun) lordu Osin'in varisi Hetum ile evlendirildi (1152/1153) (Collenberg, 1963, s. 51, The Rupenides I (Rup)).

Bizans İmparatorluğu ile mücadeleyi sürdüren II. Toros, Bizans ordu komutanı Andronikos ve müttefiki Lampronlu II. Osin ile onları destekleyen tüm Ermeni baronlarını mağlup etti. Bu mücadelede Lampron liderini esir aldıysa da dostluğunu kazanmak için sulh teklif etti. Antlaşma çerçevesinde Osin'in, 40 bin dinar karşılığında serbest bırakılmasına karar verildi. Ancak bu paranın yarısını verebilen Osin, oğlu Hetum'u rehin bıraktı. 1152/1153'ten itibaren artan Bizans ve Selçuklu baskısı, bölgedeki Ermenileri ittifaka zorladı (Turan, 2010, s. 216-217; Gökhan, 2012, C. 1, s. 85-87). Bu doğrultuda da yeni evlilikler, diplomasinin vasıtaları olarak kullanıldı. Esareti sırasında II. Toros'un sevgisini kazanan Hetum, Osin'in girişimiyle çocuk yaştaki Ermeni prensesiyle evlendirilmek istendi (Nersessian, 1962, s. 639; Smbat Sparapet's, 2005, s. 57; *Vahram Chronicle*, 1831, s. 38-39; Boase, 1978a, s. 12). Ancak gelin ve damat adayının yaşlarının evliliğe uygun olmaması sebebiyle nikâh öncesinde Osin'in rızası alındı. Hem fidye ödemekten hem de büyük bir düşmandan kurtulmak isteyen Osin'in onay vermesiyle nikâh süreci başladı. Bu doğrultuda evliliğin şartları arasında yer alan vaftiz¹⁸ uygulamasına geçilerek çocuk yaştaki Hetum vaftiz edildi. Akabinde de nikâh akdi tamamlanarak Hetum babasının yanına gönderildi. Çeyiz ödenmesi konusunda ise Osin'in ödemesi gereken kurtuluş fidyasının kalanı prensesin çeyizi olarak sayıldı (Smbat Sparapet's, 2005, s. 57; Simbat, 1946, s. 55-56). Bu evlilik menfaat çerçevesinde gerçekleştirilmişse de Hetum, Ermeni prensesinden hoşlanmamaktaydı. Memnuniyetsizlikle sürdürülen evlilik, kızın babası olan II. Toros'un ömrüyle sınırlı oldu (1168). Onun ölümüyle birlikte hiçbir gerekçe sunulmadan prenses, Lampron'dan kovularak nikâh sonlandırıldı (Smbat Sparapet's, 2005, s. 63; Simbat, 1946, s. 60; Ersan, 2007, s. 145). Bu evlilikte tarafların yaşları dikkate alındığında Ermeni prensesinin ve Hetum'un belirli bir olgunluğa erişmesinin evliliğin seyrini etkilediği anlaşılmaktadır. Zira Mxit'ar Goss'un hazırladığı metinde yer alan "*gençlerin olgunlaşmadan ve kendi isteklerini bilmeden evlenmesine izin verilmesin... Bir genç olgunluğa ulaştığında, dilediği kişiyle evlenmesine izin verin... Olgunluk yaşına ulaştıktan sonra taraflardan biri bunu kabul etmezse kanun bu evliliği geçersiz kılar*" ifadeleri, Hetum'un ayrılığın hukuki bir zemin oluşturmaktaydı (Goss, 2000, s. 238-239).

II. Toros'un ardından kısa süreli taht mücadelesi yaşandı. Mleh'in bertaraf edilmesinin ardından (Ersan, 1998, C. 13, s. 86-87) 1175-1187 yılları arasında Kilikya

¹⁷ İki kez evlenen II. Toros'un evliliklerinin kimlerle olduğu konusunda farklı isimler zikredilmektedir. Collenberg'e göre 1149 yılında evlendiği isim II. Joscelin'in kızı Isabella de Courtenay olarak verilmektedir. İkinci eşinin de naib Thomas'ın kızı olduğu ve evlilik akdinin 1162 yılında yapıldığı bildirilmektedir (1963, s. 32, 50, The Rupenides I (Rup)).

¹⁸ Prenses 1150, Hetum 1151 yılında dünyaya gelmişti. Reşit olmamaları sebebiyle kilise yasalarına göre ailelerinden onay alınması zorunluydu (Collenberg, 1963, s. 51, 56). Vaftizin ise yaşı küçük olduğu için yapıldığı vurgulanmakla (Smbat Sparapet's, 2005, s. 57) birlikte din ya da mezhep farklılığını gidermek amacıyla da yapıldığı bildirilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Seyfeli, 2015, s. 371.

Ermeni baronluğunu sürdüren III. Rupen, kendinden öncekilerin siyasetini devam ettirdi. Uzun vadede en güçlü müttefiki olabilecek Latinlerle sulh çerçevesinde ilişkilerini yürüten Rupen, Latinlere mensup bir eş aldı. Onun ölümünden sonra da kızları aynı şekilde Latinlere eş verildi (Chamic, 1827, Vol. II, s. 205; Ersan, 2007, 146). Bu doğrultuda ilk olarak kendisi 1181’de Kudüs’ü ziyaret eden Toronlu Humphrey (Honfroy) ve Etiennette de Milly’in (Stephanie von Milly) kızı İsabella de Thoron ile evlendi (Simbat, 1946, s. 62; Nersessian, 1962, s. 643; Runciman, 2008, II, s. 353; Collenberg, 1963, s. 52).¹⁹ III. Rupen baronluğu sırasında Bizans İmparatorluğu, Selçuklular ve Antakya Kontluğu ile mücadele etti. Ayrıca Selçukluların Miryokefalon Savaşıyla ilgilenmesinden istifadeyle ve Haçlılardan aldığı destekle Türkmenlere saldırdı. Fakat II. Kılıç Arslan ve Selâhaddîn Eyyûbî’nin gücü karşısında geri adım attı ve II. Kılıç Arslan’a sulh teklif etti. Bu siyasi gelişmeler, kurulan akrabalık ilişkilerinin fayda verecek şekilde etkili olmadığını göstermektedir. Antakya kontu III. Bohemund ile olan ilişkilerde de zafiyet içerisine düştükleri sırada fırsatları kendi menfaatlerine göre kullandılar. III. Bohemund, sulh adı altında Antakya’ya davet ettiği Rupen’i hileyle esir aldı. III. Rupen’in bir yıl süren esareti, annesi Rita’nın girişimiyle son buldu (Nersessian, 1962, s. 643-644; Abu’l Farac, 1987, II, s. 426; Gökhan, 2012, C. 1, s. 88-89; Ersan, 1998, C. 13, s. 87-88).

Evlilik süreci konusunda detaylı bilgi bulunmayan ve tek evlilik yaptığı anlaşılan III. Rupen’in, Alis/Alix ve Philippa (d.1183) adlı kızları vardı (Collenberg, s. 19, 52, The Rupenides I (Rup)). Bu kızlar çocuk yaştan itibaren birden fazla siyasî evliliğe dâhil edildi. Daha önce de bahsedildiği üzere bu dönemde Mxitar Goss, bir kanun metni kaleme aldı (Goss, 2000, s. 20-21, 47).²⁰

III. Rupen, 1187 yılında Trazog Manastırına çekilerek yerini kardeşi II. Leon’a bıraktı (Chamic, 1827, Vol. II, s. 208; Ersan, 2007, s. 149). II. Leon’un 1187-1198 yıllarındaki baronluğu ve 1198’den sonraki krallığı, Rupen hanedanı için her anlamda dönüm noktası oldu (*Vahram’s Chronicle*, 1831, s. 42-44; Vardan, 2017, s. 88; Kirakos Ganjakets’i, 1986, s. 26; Ersan, 1998, C. 13, s. 90; Ersan, 2007, s. 149). Siyaseten yoğun geçen bu süreçte II. Leon, hanedan mensubu kız çocuklarını Latinler ve Ermeni hanedanlarıyla evlendirme yoluna gitti. İlk evlilik akdi de baronluğunun başlangıcında kendisi tarafından gerçekleştirildi. II. Leon, evliliğini 1189’da Antakyalı prenses Sybille’nin yeğeni Isabella ile yaptıysa da bu evlilik 1207’de bitirildi (Collenberg, 1963, s. 19, 53, The Rupenides I(Rup)). Evlilik merasiminin detaylarına ulaşılamamakla birlikte ayrılığı konusunda farklı bilgiler verilmektedir. II. Leon’un Kıbrıs kraliçesiyle evlenebilmek için eşini terk ettiği bildirilmekle birlikte (Kirakos Ganjaketsi, 1986, s. 27) 1205’te Sis Başpiskoposu John’un II. Leon’un eşine zina suçlamasında bulunmasından dolayı karısını Vahga kalesine hapsedtiği ifade edilmektedir (Boase, 1978a, s. 21).

Evlilik vasıtasıyla Antakya çevresinde sükûneti sağlayan II. Leon, liderliğinin ilk zamanlarından itibaren Selçuklu topraklarına ve Selçukluların Çukurova’da himaye

¹⁹ Etiennette/Stephanie von Milly’in evlilikleri hakkında bk. İstek, 2019, s. 217.

²⁰ 1184 öncesinde 1166 ve 1179 yıllarında da Çukurova’da Hromgla adı verilen kalede çok sayıda din adamının katıldığı konsey toplanmış ve bazı düzenlemelerde bulunulmuştur. Chamic, 1827, Vol. II, s. 199-200, 202-203.

ettiği Türkmenlere yönelik saldırılarda bulundu. Bu durum, Selçuklu sultanıyla mücadeleyi beraberinde getirdi (Turan, 2010, s. 241). Diğer yandan III. Haçlı Seferi sebebiyle Bizans İmparatoru II. Isaakios Angelos ve Selâhaddîn Eyyûbî arasında yapılan antlaşma, II. Leon'u yeni bir tehditle karşı karşıya bıraktı. Böyle bir ortamda II. Leon'un stratejik öneme sahip Bagras Kalesi'ni (1191) ele geçirmesi ve buna mukabil III. Bohemund'un Selâhaddîn Eyyûbî ile antlaşması, Antakya Haçlı Kontluğuyla çatışmayı had safhaya çıkardı. II. Leon, Bagras'a davet ettiği III. Bohemund'u hileyle esir aldı (1193). Bu esaret, Henry of Champagne ve IV. Bohemund de Tripolis'in aracılığıyla sona erdi. Geçici sulh girişiminde bulunan II. Leon, III. Bohemund'u serbest bıraktı. Sulhu pekiştirmek ve Antakya'da söz sahibi olabilmek için yeğeni Alis ile III. Bohemund'un büyük oğlu Raymond'un evlendirilmesini teklif etti (Nersessian, 1962, s. 644, 646; Runciman, 2008, III, s. 76-78; Boase, 1978a, s. 19; Ersan, 1998, C. 13, s. 87-89; Ersan, 2007, s. 149-154).

III. Rupen'in kızı Alis, II. Leon'un istekleri doğrultusunda küçük yaşta peş peşe üç evlilik yapan Ermeni prensesleri arasında yer aldı. Alis, Raymond'dan önce Ermeni kilise yasalarına aykırı olarak ilk defa 1189'da 7 yaşındayken evlendirildi. Ermeni Katolikosu Senyör Grigor'un yeğeni Sasunlu Hetum'un, II. Leon'u ziyareti sırasında Alis ile nikâhı yapıldı (Collenberg, 1963, s. 19, 53; Simbat, 1946, s. 63-64). İlk eşi Sasunlu Hetum'un Leon tarafından öldürülmesinden sonra (Collenberg, 1963, s. 19) henüz 12 ya da 13 yaşındayken Raymond ile ikinci evliliğini yapmak zorunda bırakıldı (1195). Tamamen siyasî çıkarlar gölgesinde yapılan bu evliliğin merasimi konusunda bilgi bulunmamaktadır. Lakin nikâhın belirli şartlar mukabilinde yapıldığı bilinmektedir. İzdivaç şartına göre Raymond babasının, dünyaya gelecek olan erkek çocuk ise II. Leon'un varisi olacaktı. Şartların kayıt altına alınmasından sonra nikâh akdi tamamlandı. Büyük beklentilerle yapılan bu evlilik, 1197'de Raymond'un ölümüyle neticelendi. Hamile olan Alis ise bir erkek çocuk dünyaya getirdi ve çocuğa her iki aileyi temsil eden Raymond-Rupen adı verildi. Fakat Raymond'un ölümünden sonra Alis ve çocuğu II. Leon'un Antakya Kontluğuna müdahalesini engellemek için Sis'e gönderildi. Buna rağmen Leon, veraset iddiasında bulunmaya devam etti. Ancak ne evlilik ne de söz konusu veraset yoluyla beklentilerini elde edebildi (Smbat Sparapet's, 2005, s. 69; Simbat, 1946, s. 66; Runciman, 2008, III, s. 78, 86; Ersan, 1998, C. 13, s. 90). Alis'in çocuk yaşta yaptığı evlilikleri Raymond'la bitmedi. Sonuncusunu 1220'de Korikos Kalesi (Korykos)²¹ Lordu Vahran ile gerçekleştirdi. Alis'in, siyasî evliliklerle harcanan hayatı, 1234 yılında ölümüyle sona erdi (Collenberg, 1963, s. 53).

Antakya hâkimiyetini elde etme girişiminde başarılı olamayan II. Leon, Selçuklular ve Eyyûbîler karşısında müttefik arayışına girdi. III. Haçlı Seferi'nin hazırlık sürecinde Papa ve Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'ya yakınlaşarak onları destekledi (Nersessian, 1962, s. 647-649; Gökhan, 2012, C. 1, s. 90-91; Stopka, 2017, s. 124-126; Ersan, 2007, s. 151). Haçlı seferi öncesinde başlayan ve devam eden görüşmeleri menfaatine çeviren II. Leon, Roma İmparatoru Henry/Heinrich ve Papa Celestin'den Krallık tacı talebinde bulundu (Chamic, 1827, Vol. II, s. 215-216; Simbat, 1946, s. 67-68; Frazee, 1976, C. 3, s. 31). Papa, bir takım şartlar karşılığında krallık tacı giymesini kabul

²¹ Mersin'de bulunan Kızkale olduğu ifade edilmektedir. Bk. Boase, 1978a, s. 170.

etti. Friedrich Barbarossa ve ardından Kral Heinrich'in desteğini alan II. Leon'a, Mainz Piskoposu tarafından 1198'de Tarsus'ta tüm halkın huzurunda krallık tacı giydirildi (Simbat, 1946, s. 67-73; *Vahram's Chronicle*, 1831, s. 44; Kirakos Ganjakets'i, 1986, s. 27; Kaşgarlı, 1990, s. 55-60; Ersan, 2007, s. 155-156; Oldenburg, 2000, s. 29-31).²² Kral unvanıyla tüm Ermenilerin liderliğini elde eden II. Leon, taç giyme töreni sonrasında adına para bastırıldı (Bedoukian, 1981, s. 100, 204, 206). Ancak O, Çukurova'da tam anlamıyla bağımsız bir lider olamadı. Zira Sultan I. Mesud'dan itibaren Selçuklularla olan mücadelesi ve yaşadığı başarısızlıkların akabinde Selçuklu sultanlarına bağlılığını bildirmesi, (Turan, 2010, s. 271-273, 308-309, 333-337; Koca, 2017, s. 38-41; Gökhan, 2012, C. 1, s. 92-98)²³ bu durumu desteklemektedir.

II. Leon'un Papa ve Alman İmparatorluğu'nun desteğiyle taç giymesinden sonra Antakya kontuyla devam eden veraset mücadelesi, onu müttefik arayışına zorladı. Bu amaçla da siyasî evlilikleri kullandı. O, III. Bohemund'a karşı Kıbrıs Krallığı ve İznik Bizans İmparatorluğu ile dostluk kurmaya çalışırken, Antakya kontu Bohemund da Ermenilere karşı Bizans ve Selçuklularla ittifak kurdu. Selçuklularla mücadelesinin akabinde 1208'de I. Keyhusrev'e tabilik bildirmek zorunda kalan II. Leon, (Runciman, 2008, III, s. 120-121; Simbat, 1946, s. 74-76; Ersan, 2007, s.158-159; Gökhan, 2012, C. 1, s. 91-93; Koca, 2017, s. 42-44)²⁴ bu sıkıntılı süreçte Hospitalier Şövalyelerine²⁵ ve Kıbrıs Krallığı'na yakınlığı. Üç yıllık bekâr hayatının ardından ikinci evliliğini 1210'da Kıbrıs kralı I. Hugue'nin kız kardeşi Sybille de Lusignan ile yaptı (Simbat, 1946, s. 77; Ersan, 2007, s. 159).²⁶ Bu sırada II. Leon 60, Sybille Lusignan ise henüz 12 yaşındaydı (Colenberg, 1963, s. 53). Daha önce ifade edildiği üzere tarafların aralarında yaş farkının fazla olması, Ermeni hukuk sistemince uygun görülmemekteydi. Fakat kilise kurallarına rağmen devam eden bu evlilikten II. Leon'un 1212'de Zabel (Isabella) adında bir kızı oldu. Leon'un diğer evliliğinden doğan bir de oğlu vardı. Sybille, Leon'un varisi olan bu çocuğu, Kilikya Ermeni Krallığı tacının tek çocuğu Zabel'e kalmasını sağlamak için öldürttü. Sybille, çocuk yaşta evlenmesine rağmen yaptıklarıyla Rupen hanedanının idaresinde etkisini hissettirdi (Kalloschyan, 2014, s. 4). Kıbrıs Krallığı ile evlilik vasıtasıyla kurulan ilişkiler, yalnızca bununla sınırlı kalmadı. Leon, kendisi evlenirken varisi konumundaki Raymond-Rupen'in de Hugh'un kız kardeşi Helvis'le evliliği için gerekli zemini hazırladı (Wilson, 2016, s. 159). Kıbrıs Krallığı ile kurulan akrabalık ilişkileriyle Ermeni Krallığı'nın Akdeniz bağlantısı güçlendirildi (Dashdondog, 2011, s. 36).

Kilikya Ermenilerinde sadece Ermeniler, Latin kralları ve Haçlı kontlarıyla evlilikler söz konusu değildi. Bizans İmparatoru Aleksios'un damadı Theodor Laskaris'in 1204'te kurduğu İznik Bizans Devleti'yle de akrabalık oluşturuldu

²² Leon'a, Bizans imparatoru III. Alexios, Papa ve Roma-Germen imparatoru tarafından taç verilmesi konusunda bk. Simbat, 1946, s. 67-73; Kaşgarlı, 1990, s. 55-60; Oldenburg, 2000, s. 37-41.

²³ Tabilik konusunda detaylı bilgi için bk. Göksu, 2017, C. 81, s. 47, 51-53; Ersan, 1999.

²⁴ Leon'nun krallık tacı giydiği mücadele ortamında III. Bohemund'un 1201'de ölmesiyle Antakya kontluğunu, ikinci oğlu Trablus kontu IV. Bohemund ele geçirdi. Ersan, 1998, C. 13, s. 90-91.

²⁵ Hospital Şövalyeleri hakkında detaylı bilgi için bk. Altan, 2002, C. 6.

²⁶ Kıbrıs Kralı Guy de Lusignan 1194 yılında ölünce yerine abisi Amaury de Lusignan getirildi. Onunda ardından da oğlu I. Hugue de Lusignan tahta getirildi (1205-1218). Altan, 2002, C. 6, s. 695-696.

(Akropolites, 2008, s. 24, 38; Ayönü, 2014). Laskaris, hâkim olduğu sahada Türkmenler, İstanbul Latin Krallığı, Trabzon Rumları ve Selçuklu Devleti'yle mücadele etmek zorundaydı. Aynı şekilde Ermeni Kralı II. Leon da Selçuklu Sultanı I. Keyhusrev ve aralarındaki akrabalığa rağmen Antakya kontu IV. Bohemund ile mücadelesine devam etmekteydi. İçinde bulunulan şartlar doğrultusunda Theodor Laskaris, 1209/1210 yılında Leon ile bir ittifak antlaşması yaptı (Savvides, 1981 s. 94; Ostrogorsky, 2015, s. 397). 1214'e gelindiğinde İstanbul Latin Krallığı ve Selçuklu Devleti'nin artan baskısı karşısında Leon'la aralarındaki antlaşmayı evlilik vasıtasıyla güçlendirme kararı aldı. Görüşmeler neticesinde Laskaris'in, Leon'un yeğeni Philippa ile evlendirilmesine karar verildi (Savvides, 1981, s. 94-95; Akropolites, 2008, s. 38). III. Rupen'in kızı Philippa, kardeşi Alis gibi amcasının isteği doğrultusunda siyasî evliliklere dâhil edilmişti. Philippa'nın ilk evliliği, Laskaris ile olmayıp henüz 6 yaşındayken 1189'da Sasun prensi Serge/Shahinshah ile oldu. 1193'te Sasun prensinin Leon tarafından ortadan kaldırılmasıyla yeni bir evliliğe mecbur bırakıldı. Bu doğrultuda da Hetumilere yakınlaştı ve 1200 yılında Lampron lordu Hetum'un oğlu III. Osin ile nişanlandı (Collenberg, 1963, s. 19, 53; Boase, 1978a, s. 15). Nişan, nikâh akdiyle neticelendirilemedi zira II. Leon, düğün merasimi için Tarsus'a gelen Hetum ailesini yakalayarak hapsedti (Ersan, 2007, s. 162). Zira Lampron lordu, Selçukluların müttefiki durumundaydı ve Sultan II. Rükneddin Süleymanşah'ın 1199'daki Kilikya seferinde onunla birlikte hareket etmişti (Simbat, 1946, s. 74-75). Lampron lordunun Selçuklularla ittifakı, Leon'u yakınındaki tehlikeyi bertaraf edebilmek için akrabalık bağı kurmaya sevk etti.

İmparator Laskaris, İznik hâkimiyeti sonrasında siyasî ve askerî destek için evlilikler gerçekleştirdi, bunlardan biri de Ermeni prensesiyle oldu (Savvides, 1981, s. 94). Evlilik sürecinin işleyişine dair teferruatlı bilgilere ulaşılamamakla birlikte Philippa (Savvides, 1981, s. 94-95; Collenberg, 1963, s.55) ve Laskaris'in düğün merasimi 1214'te İznik'te tamamlandı. İttifaka dayalı gerçekleştirilen bu evlilikten Konstantin ve Sophia adında çocuklar dünyaya geldi. Fakat evlilik uzun süre devam etmedi ve Philippa, amcasının yanına Sis'e gönderildi (Savvides, 1981, s. 95). Evliliğin sonlandırılması konusunda birbirinden farklı bilgiler verilmektedir. İlk olarak, resmi bir ayrılık olduğunu vurgulamak gayesiyle dinî sebeplerle 1215/1216'da iptal edildiği bildirilmektedir (Collenberg, 1963, s. 35, 55). Akropolites'e göre de İmparator Laskaris, Ermeni prensesiyle evlenmiş olmakla birlikte bu evliliğinden memnun değildi. Laskaris'i böyle bir girişime sevk eden diğer bir etken ise Latinlerle olan mücadele sürecinde Kilikya Ermeni Krallığı'ndan daha güçlü ve daha yakın bir müttefik edinme arzusuuydu. Laskaris'in sayılan gerekçeler prensesi boşayarak 1219'da İtalyan Kralı Roberto'nun kız kardeşiyle evlenmesi de bu fikri desteklemektedir. Laskaris, 1222'de öldüğünde Ermeni eşinden olan oğlu henüz 8 yaşındaydı, yaşının küçük olması sebebiyle de taht üzerinde söz hakkı tanınmadı (Akropolites, 2008, s. 38, 42).

Evliliği siyasetin bir parçası olarak kullanan, yeğenleri Alis ve Philippa'yı bu doğrultuda değerlendiren II. Leon, Antakyalı eşinden olan Stephania (Rita) (d. 1195) ve Kıbrıs kraliçesi Sybille'den doğan Zabel'i (d. 1212) de siyasî evliliklere dâhil etti. Leon, krallık tacı giydikten sonra Haçlı Kontluğu, İznik Bizans Devleti ve Kıbrıs Krallığı'nın

ardından diğer güçlü bir Latin Krallığı olan Kudüs'le yakınlık kurdu. Güçlü bir Ermeni krallığı teşkil etme noktasında ilişkilerinin bozulmasını önlemek için denge politikası izleyen Leon'un Antakya Kontluğu'yla anlaşmazlığı devam etmekteydi. Bunun yanı sıra İznik Rumlarına yaklaşması, hoşnutsuzluk sebebiydi. Bu bağlamda Papa ve Latinlerle ilişkilerini düzeltmek isteyen Leon, kızlarından Stephanie'yi 1214'te Kudüs Kralı Jean de Brienne ile evlendirdi (Nersessian, 1962, s. 650; Ersan, 1998, C.13, s. 92-93). Stephanie, Jean Brienne'nin ilk eşi değildi. Brienne, krallık tacı giymeden önce kraliçe Marie ile evlenmiş ve Jolande adlı bir kızı olmuştu. Eşinin ölümüyle birlikte krallığı kızının adına yürütmekteydi fakat bölgede askerî ve siyasî sıkıntı yaşama ihtimalinden dolayı Leon'un kızıyla evlenmek istedi. Tarafların durumu göz önünde bulundurulduğunda Brienne, Leon'un vesilesiyle her anlamda büyük bir destek elde etmiş olacaktı (Runciman, 2008, III, s. 117-118). Brienne'nin böyle bir karar almasında din adamlarının tavsiyesi de ayrıca etkili oldu (Condor, 2011, s. 307). Brienne'nin girişimi sonrasında Tarsus'ta evlilik şartları görüşülerek nişan yapıldı. Ardından Akka'ya gidildi ve düğün merasimi tamamlandı (Smbat Sparapet's, 2005, s. 74). Tüm evliliklerde adet olduğu üzere prenses için çeyiz verildi. Leon, siyasî ve askerî olarak yoğun geçen dönemde, imtiyazlar verdiği ve maddi destekte bulunduğu Hospitalier şövalyelerinden aldığı parayla çeyiz verebilmişti.²⁷ Bu evlilik sayesinde Leon, batının desteğini sürdürürken, Jean Brienne, Rupen hanedanının desteğini ve çeyiz adı altında yüklü miktarda parasını almayı başardı (Kaşgarlı, 1990, s. 117; Wilson, 2016, s. 90, 177). Bu bilgiden hareketle prenses Arda'nın evliliğinden itibaren devletler arasında evlilik yapılmasında çeyiz yoluyla maddi güç elde edilmesinin de ön plana çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır. Leon, evlilik destekli ilişkileri sayesinde Çukurova'da güçlü bir Ermeni Krallığı ortaya çıkarmayı başardı. Fakat onun ölümüyle birlikte Jean Brienne, Ermeni Prensesi Stephanie'ye karşı tavrını değiştirdi. O, ilk evliliğinden olan kızı Jolande'yi zehirlemek istediği gerekçesiyle 1220'de Stephanie'yi döverek öldürdü (Collenberg, 1963, s. 19; Runciman, 2008, III, s. 118-119).

II. Leon'un Stephanie ve Zabel adlı çocukları vardı lakin Stephanie'nin ölümünden sonra tek varis olarak Zabel kaldı. Zabel, tamamlanmayan bir nişanlılık geçirdi ve peşpeşe 2 evlilik yaptı. İlk olarak 1218'de Macaristan Kralı Andrew ile nişanlandı (Collenberg, 1963, s. 30, 55, The Rupenides I (Rup)). Bu nişan, Beşinci Haçlı Seferi esnasında gerçekleşti. Sefere dâhil olan kral Andrew, seferden dönerken Çukurova'ya ulaştığında bölgenin diğer siyasî gücü olan Rupen hanedanıyla temasa geçti. Ermenilerin desteğini almak için oğlu Andrew ile Leon'un kızı Zabel'in evlenmesini teklif etti (Cleve, 1969, Vol. II, s. 386-387, 392-393; Holt, 2007, s. 98-99). Andrew'in Haçlı seferinden erkenden ayrılma isteği üzerine Kudüs patriği tarafından aforoz edilmesi, akabinde Haçlı seferinin başarısızlığı ve bu sebeple de Papa'nın tepkisinden çekinmesi evlilik teklifinde etkiliydi (Veszprémy, 2002, s. 100-101). Kral Andrew ve II. Leon'un Tarsus'ta gerçekleşen görüşmesinde Andrew'in teklifinin kabul edilmesiyle nişan

²⁷ II. Leon, 1210/1211'de şövalyelere Silifke ve bazı kaleleri bağışlayarak onların müttefikliğini elde etti. 1214'te şövalyeler, Vaner/Varan adıyla zikredilen köy ve civarına karşılık ilk anda 10 bin, daha sonra 20 bin bezant ödeme yaptı. Wilson ve Boase, Leon'un çeyiz verebilmek için burayı şövalyelere devrettiğini ifade etmektedir (2016, s. 90, 177; 1978b, s. 185). Ayrıca Leon'un çeyiz verebilmesi için 7 bin sterlin veren şövalyelerin, çeşitli imtiyazlar elde ettiği bildirilmektedir (Condor, 2011, s. 339).

gerçekleşti. Nişan sonrasında miras hukukuna dair de düzenleme yapıldı. Erkek çocuğu olmayan Leon, yerine varis olarak damadı Andrew'ı bıraktı ve bunu yazılı olarak da teyit etti (Smbat Sparapet, 2005, s. 74-75). Tüm hazırlıklara rağmen Macar kralına bölgede söz sahibi olma imkânı verecek bu girişim, tamamlanamadan bozuldu (Rapti, 2013, s. 308).

II. Leon, gücünün zirvesine çıktığı dönemde hastalandı ve 1219'da ölmeden önce yerini kızı Zabel'e bıraktı. Leon'un ölümünden sonra krallıkta herhangi bir zafiyet yaşanmasını istemeyen Ermeni ileri gelenleri, Leon'un ve Antakya Kontluğu'nun varisi konumundaki Raymond Rupen'e bağlılık yemini etmediler. Bunun yerine kilise kanunlarına uygun şekilde yasal varis sıfatıyla Zabel'e krallık tacı giydirdiler. Zabel, Kilikya Ermeni Krallığını idare edebilecek tecrübeye sahip değildi ve Macar kralıyla evliliği de gerçekleşmemişti. Bu sebeplerden dolayı genç prenses için eş arayışına giren Hetum ailesinden naib Konstantin ve Ermeni ileri gelenleri, Antakya kontu IV. Bohemund'un oğlu Philipp ile evlendirilmesi konusunda hem fikir oldular. Zira geçmişe dayanan bir yakınlık vardı ve ihtiyaç hâsıl olduğunda kendilerine yardım edebilecek en yakın güç yine Antakya Haçlı Kontluğuydu. Evlilik teklifinin IV. Bohemund tarafından kabul edilmesiyle Philipp, nikâh akdi öncesinde Ermenilere saygı duyacağına dair söz verdi. Mezhep değişikliği yapması şartının kabulü ve Papa'nın onayıyla nikâh akdine geçildi (1222/1223).²⁸ Evliliğin şartları arasında yer alan vaftiz töreni yapıldı, sonrasında da nikâh gerçekleştirildi. Krallık tacını giyen Philipp'in bir süre sonra babasının etkisinde kalarak Ermenilere karşı tutumunu olumsuzlaştırması ve verdiği sözlerde durmaması, Ermenilerde hoşnutsuzluğa sebep oldu (Chamic, 1827, s. 227-229; Abu'l Farac, 1987, II, s. 511; *Vahram's Chronicle*, 1831, s. 45-46; Süryani Patrik, 1944, s. 298-299; Vardan, 2017, s. 92; Kirakos Ganjakets'i, 1986, s. 34; Ersan, 2007, s. 175; Kaşgarlı, 1990, s. 63; Ersan, 2007, s. 235; Boase, 1978a, s. 23). Ayrıca Leon'un tacı ve hazinesinin Antakya Kontluğuna götürülmesine izin vermesi tepkileri artırdı. Bu yaşananlar üzerine Philipp, Ermeni ileri gelenleri tarafından tahttan uzaklaştırılarak hapsedildi ve öldüğü güne kadar Sis'te hapse tutuldu. Buradaki esarete ölümüyle birlikte (Kirakos Ganjakets'i, 1986, s. 34; Chamic, 1827, s. 229; Abu'l Farac, 1987, II, s. 511) Antakya Kontluğunun menfaati doğrultusunda kullanılan evlilik bu şekilde son buldu.

Zabel, henüz 11 yaşındayken yaptığı ve iki yıl süren evliliğinin ardından ikinci eş olarak Lampronlu naip Konstantin'in oğlu Hetum ile evlendirilmek istendi (1226). Philipp'in ölümünden sonra çocuk yaşta yeni bir evlilik istemeyen ve manastıra çekilmek isteyen Zabel, Silifke'de bulunan Hospitalier Şövalyelerine sığındı. Konstantin, Ermeni Katolikosu Mar Konstantinus'u gönderse de onu dönmeye ikna edemedi. Hospitalier Şövalyelerinin de teslim etmemesi üzerine Konstantin tüm kaleyle birlikte Zabel'i de ele geçirdi (Kirakos Ganjakets'i, 1986, s. 34; Chamic, 1827, Vol. II, s. 229-230; Simbat, 1946, s. 85-86; Abu'l Farac, 1987, II, s. 521-522; Ersan, 2007, s. 182-183). Oğlu Hetum ve Zabel'i tüm soyluların bulunduğu bir toplantıda nişanladı ve

²⁸ Nişanlandığı 1222/1223'te Zabel 11, Philipp ise 18 yaşındaydı (Frazee, s. 39). Philipp'in "Ermeni adetlerine göre hareket etmek, Ermeni mezhebini kabul etmek ve herkesin hakkına hürmet ve riayet şartıyla" şartlarını kabul etmesiyle evlilik akdine geçildi (Simbat, 1946, s. 82).

ardından 1226 yılı Haziran ayında taç giydirmek suretiyle Tarsus'ta nikâhlarını yaptı. Akabinde Zabel, kilise kurallarına uygun şekilde 1226'da krallık tacını kocasına devretti (*Vahram's Chronicle*, 1831, s. 47; Ersan, 2007, s. 183; Rapti, 2013, s. 308-309). Bu evlilik yapıldığında her ikisi de çocuk olarak nitelendirilebilecek yaşta idi (Collenberg, 1963, s. 22, *The Hethumides III (H2)*²⁹ ve Zabel, 10 yıl süreyle eş olarak Hetum'la birlikte olmadı (Simbat, 1946, s. 85). Yapılan evlilik merasimi ve eşlerin taç giyme töreni, kaynaklarda teferruatlı bir şekilde nakledilmemektedir. Bununla birlikte dönemindeki darp edilen paralar üzerinde ellerinde haç olan taç giymiş bir kral ve kraliçe tasvir edilmiştir ki (Bedoukian, 1981, s. 216) bu durum, törenin ihtişam içerisinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Ermenilere karşı daima sulh siyaseti izleyen Papa Gregory, 1236 yılında Hetum ve Zabel arasındaki evliliğin geçerliliğinin kontrol edilmesini istedi. Fakat inceleme neticesinde herhangi bir itirazda bulunmayarak kabul etmek zorunda kaldı (Stopka, 2017, s. 151, 155; Wilson, 2016, s. 31, 172-173). Krallık tacının evlilik vasıtasıyla Hetum'a devredilmesiyle birlikte Çukurova'da Rupen hanedanı son buldu. Leon'dan siyasî, askerî ve ekonomik anlamda güçlü bir krallık devralan Hetum hanedanlığı başlamış oldu (Ersan, 1998, s. 95; Dashdondog, 2010, s. 35-36).

SONUÇ

XI. yüzyılda Çukurova'da siyasî bir güç olarak ortaya çıkan Rupen hanedanı, ilk andan itibaren komşu hanedan ve devletlerle evlilikler vasıtasıyla bağlantıya geçmeyi tercih etti. Rupenliler, ilk olarak bölgede nüfuz edinmek ve itibar kazanmak için Ermeni hanedanlarıyla sıhriyet kurma yoluna gitti. Fakat zamanla belirli bir güce ulaşmalarıyla ve Haçlı seferleriyle bu durum değişti. Bu seferlerin akabinde Latinlerin sayılarının artmasıyla Latin Krallıkları ve Haçlı kontluklarıyla da yakınlık kurmaya çalıştılar. Bizans İmparatorluğu ve Türkiye Selçuklularının Çukurova siyaseti, Rupenlileri güçlü olanla müttefik olmaya ve ilişkilerini sağlamlaştırma adına sık sık siyasî evliliklere mecbur bıraktı. Ermeni baronları, evlilikler vasıtasıyla kız verdikleri devletlerin ve kontlukların iç işlerine müdahale imkânı elde ederken, Latinler de askerî destek ve Ermeni prensesler için ödenen çeyizle maddî kazanç elde ettiler. Tüm siyasî evliliklere ve akrabalık ilişkilerine rağmen Rupen hanedanı liderleri, ne baronluk ne de krallık süresince akrabalık kurdukları kontluk ve krallıklarla tam manasıyla sulh içerisinde olamadılar. Siyasî anlaşmazlıklara rağmen gerçekleştirilen evlilikler dinî çatışmaya veya anlaşmazlığa sebep olmadı.

Rupen hanedanında Ermeni liderler, Baron Konstantin'den itibaren kilise kanunlarına kısmen riayet etti. Yapılan evlilikler dikkate alındığında prenseslerin kilise kanunlarına aykırı olarak oldukça küçük yaşlardan itibaren evliliklere dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Ancak yaşları küçük olsa da evlendirilen söz konusu kadınlar, zaman zaman siyasî ve askerî gelişmelere de müdahil oldular.

Ele alınan dönemde nişan ve evlilik merasimlerinin oldukça görkemli şekilde yapıldığı, evliliklerde yüklü miktarda çeyiz ödendiği ve düğün için ziyafetler verildiği gibi genel bilgiler elde edilse de düğün merasimlerinin detaylarına ulaşılamadı. Fakat

²⁹ Collenberg'in verdiği bilgiye göre Hetum 1215 tarihinde dünyaya gelmiştir (*The Hethumides III (H2)*).

bu yapılanların temelinde güç gösterisinin var olduğu görülmektedir. Netice itibariyle yapılan evliliklerin temelinde akrabalık konusunun bahane olarak kullanıldığı ve işin tamamen siyaset ve güç yarışından kaynaklandığı aşikârdır.

EXTENDED ABSTRACT

Throughout history, political marriages have been made between many states and dynasties within the framework of interests. In Roupenian dynasty, which emerged in Çukurova since the 11th century, political marriages were made in order to get strong allies and maintain its presence in the region, beginning from Baron Constantine. These relations of Armenians with the western Christian world were based on mutual benefit. While the parties were seeking military support from one side, they were chasing for financial interests from the other side. Accordingly, kinship was created with the Latin Kingdom, the Byzantine State of Nicaea, the Crusader Count, and other Armenian dynasties in the region.

Marriages in Armenian society were sacred and the rules of the church were valid at their every stage. According to the legal texts prepared by the Armenian church, the engagement, which was the first step of marriage, and the subsequent wedding ceremony had to be done in line with certain rituals. According to this structure, in both ceremonies to be held open to the public, great attention was paid to ensure that the people to be married should be at the appropriate age, that the consent of the parties should be gained and that they should be loyal. If the conditions were suitable, the wedding ceremony was completed with the rings' being wore by the clergy and coronations. In addition, there were some criteria for ending marriages and making a second or third marriage. Situations such as marriage at a young age, infidelity, adultery, inability to have children, not getting the consent of the girl and the boy, and being separated for 7 years were sufficient reasons for divorce. Although the church rules were followed in general, there were occasional marriages at a young age in Roupenian dynasty and consequently, the laws were broken.

Political marriages in Roupenian dynasty started from the time of Baron Constantine and continued according to the changing political conditions. During the leadership of Taurus I, the marriage of Princess Arda to the Crusader Count of Urfa and Baudouin I, King of Jerusalem marked the beginning of the Armenian-Crusader kinship relations. Baudouin's marriage, which he made with political, military and material expectations, was terminated in violation of church laws with various crimes attributed to the princess. Soon afterward, Baudouin married Adelheid, again in line with his own interests. In the next process, kinship was continued through marriages with the Crusader counts and Latin kings, taking into account the interests. Making marriages a part of politics, Taurus I also used this bond to eliminate his rivals. In this direction, the Armenian leader Vasil Dığa was captured in Tarsus, where he was invited on the pretext of marriage, and handed over to the Crusaders. After Taurus, Leon I and Taurus II also continued his political marriages. Leon I married Melinende de Monthlhery's daughter, Beatrice/Cecile, in order to befriend the Franks during the struggle with the Seljuks and the Byzantine Empire. However, this marriage did not protect him from Byzantine attacks and being captured. As well as Seljuk sultans

Mesud and Kılıç Arslan II, Leon's son, Taurus II, had to continue his father's policy against and the Byzantine Emperor Manuel. He married the daughter of Raban Castle lord Simon to gain the support of the Armenians in the region through political marriages. Afterwards, he attempted to marry Hetum, the son of Osin, the lord of Lampron Castle, whom he defeated together with the Byzantine forces, and his 3-year-old daughter (1152/1153). Since both were children, the marriage was completed after the consent of the elders was gained.

A legal text was written by Mxitar Goss in order to regulate social life in the period of Rupen III. Although it was tried to bring a standard structure to marriages with this text, it was not successful. During the period of Leon II, political marriages were continued in order to gain the support of the Pope and the Crusaders and to preserve the tranquillity of the region. Dynasty girls named Alice, Philippa, Stephanie and Zabel were married at a young age. Leon II himself married in this direction. He married Isabella, the niece of the Princess of Antioch, during the period of politically intense barony. After Leon was crowned the Armenian King of Cilicia, he left the Antakya princess' niece for a stronger ally during the struggle with the Seljuks, Ayyubids and the County of Antioch and married the Queen of Cyprus Sybille. Leon also included his niece Alice in the political marriage. Alis was married first to Hetum of Sasun when she was 7 years old, and then to Prince Raymond of Antakya when she was 12 years old. Leon's struggle for influence with the Count of Antioch was the end of these marriages.

Relationships established through marriages among Cilician Armenians were not limited to Armenian barons, counts of Antioch, and Latin kings. Apart from these, a close relationship was established with the Byzantine Empire of Iznik and the Hungarian Kingdom. During the period when the Byzantine leader of Iznik Laskaris was in political and military trouble, Leon, who was crowned by the Armenian Kingdom of Cilicia, needed the support. To this end, he married Leon's niece Philippa in 1214. However, despite having children, he ended his marriage by sending his wife to Sis, wanting a stronger ally. Philippa had an unsuccessful engagement to the son of the Lampron lord. One of Leon's daughters, Stephanie, was married to King Jean Brienne of Jerusalem in order to gain the support of the Papacy. Her other daughter, Zabel, was engaged to Hungarian King Andrew when she was only 6 years old. This attempt to form an alliance with Andrew could not be concluded.

The marriages made in order to obtain the support of the Pope and the Crusaders and to ensure peace in the region in the shadow of political interests continued with the marriage of Leon II's daughter, Zabel, to Philip, Count of Antioch at the age of 11 (1222), and to Hetum at the age of 14 (1226). However, the marriage between Zabel and Hetum, which was made in the name of power and the continuation of the lineage, was the end of Roupenian Dynasty and the Hetum dynasty emerged in Çukurova.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muafır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

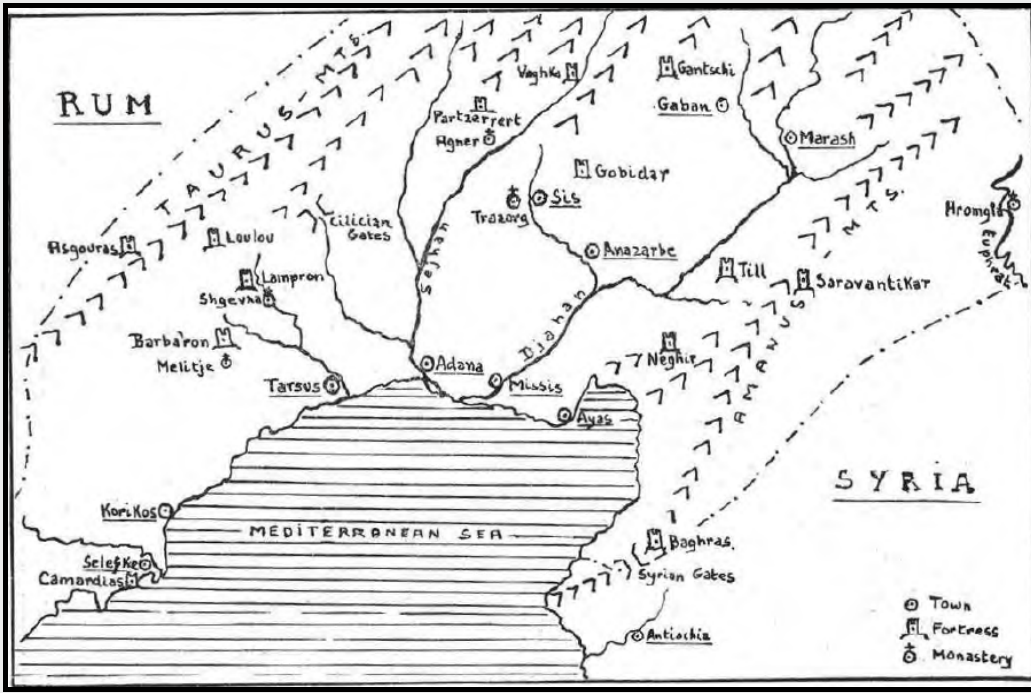
KAYNAKÇA

- Albert of Aachen. (2007). *Historia Ierosolimitana History of the Journey to Jerusalem*. S. B. Edgington (Ed&trans). New York: Oxford Universty Press.
- Albert of Aachen's. (2016). *History of the Journey to Jerusalem, the Early History of the Latin States 1099-1119*. S. B. Edgington, (Trans). London: Routledge.
- Alpar, G. (2021). Antropolojik Yönüyle Yaşayan Rumkale ve Çevresi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18 (41), 3679-3704. DOI:1026466/OPUS.879631
- Altan, E. (2002). Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191-1489). *Türkler*, (C. 6, s. 695-700). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Altan, E. (2002). Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu. *Belleten*, 66 (245), 87-94.
- Altınay, R. & Dağdeviren, H. C. (2021). Haçlı Devletleri Döneminde Kadın Algısı, Siyasî Evlilikler ve Devlet Yönetiminde Kadınların Rolü. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* (Journal of History Culture and Art Research), 10(3), 95-109. DOI:10.7596/taksad.v10i3.3126
- Ayan, E. (2017). *Ortaçağ Türk Devletlerinde Hanedan Evlilikleri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ayan, E. (2014). Selçuklu Fetihlerinden Önce Bizans'ın Ermenistan Politikası. *Tarihte Türkler ve Ermeniler Ortaçağ*, (II, s. 73-88). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*. Ankara: TTK. Basımevi.
- Başkumandan Simbat. (1946). *Simbat Vekayinamesi*, (H. D. Andreasyan, Çev.). İstanbul: TTK Tercüme Kısım.
- Bedoukian, P. Z. (1981). *Selected Numismatic Studies*, Los Angeles: Armenian Numismatic Society.
- Boase, T.S.R. (1978a). The History Of Kingdom. T. S. R. Boase (Ed.), *The Kingdom of Armenian* içinde (s. 1-34). London: Scottish Academic Press.
- Boase, T.S.R. (1978b). Gazetteer. T. S. R. Boase (Ed.), *The Kingdom of Armenian* içinde (s. 145-186). London: Scottish Academic Press.
- Buyruk, H. (2016). Konumu Geçmişi ve Kimliği ile Anavarza. *ODÜ – SOBİAD*, 6 (3), 695-710.
- Buyruk, H. (2016b). Tarihi Kervan Yolları Kavşağında Bir Kent; Misis. *OÜ – SOBİAD*, 236-244.
- Cleve, T. C. V. (1969). The Fifth Crusade (Voll. II). K.M. Setton, (Ed.), *A History of The Crusades, The Later Crusades 1189-1311* içinde (s. 372-428). London: The University of Wisconsin Press.
- Condor, C. R. (2011). *The Latin Kingdom Of Jerusalem*. Newyork: Routledge.
- Demirci, M. (2016). Abbâsiler Döneminde Adana ve Çukurova'nın İskânı ve İslamlaştırılması. Y. Kurt & M. F. Sansar (Ed.), *Tarihte Adana ve Çukurova Cilt I İlkçağ'dan Ortaçağ'a Adana ve Çukurova* içinde (s. 309-324). Adana.
- Demirkent, I. (1997). *Haçlı seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Demirkent, I. (2013). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)* (C. I). Ankara: TTK Basımevi.
- Demirkent, I. (2014). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)* (C.II). Ankara: TTK Basımevi.
- Dashdondog, B. (2011). *The Mongols and the Armenians 1220-1235*, (M. R. Drompp & D. DeWeese). Boston: Brill
- Du Cange, Charles Du Fresne (1869). *La familles d'Outre-Mer de du Cange*. (G. Rey, Publis). Paris: Imprimerie Imperiale.
- Dündar, S. O. (2021). *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Evlilik 1075-1308*, İstanbul: DBY Yayınları.
- Edgington, S. B. (2019). *Balwin I of Jerusalem, 1100-1118*. Newyork: Reutledge.
- Ersan, M. (1998). Rupenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Princepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13(1), 83-95.
- Ersan, M. (1999). Kilikya Ermeni Krallığı'nın Türkiye Selçuklularına Tâbiyyeti Meselesi. *Prof. Dr. İsmail Aka Armağan* içinde (s. 301-315). İzmir.
- Ersan, M. (2007). *Selçuklular zamanında Anadolu'da Ermeniler*. Ankara: TTK. Yayınları.
- Fraze, C. A. (1976). Church and State in the Kingdom of Cilicia Armenia, 1198-1375. *Byzantine Studies/Etudes Byzantines*, 3 (2), 30-58.
- Fulcheri Carnotensis (Fulcher of Chartres) (1913). *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*. (Herausgegeben von Heinrich). Hagenmeyer.

- Fulcherius Carnotensis (2009). *Kutsal Toprakları Kurtarmak Kudüs Seferi*. (İ. B. Barlas, Çev.). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Georgios Akropolites (2008). *Vekayinâme*, (B. Umar, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Gökhan, İ. (2012). Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri arasındaki ilişkiler. *Neveşehir Hacı Beştaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 1 (2), 70-108.
- Göksu, E. (2017). Türkiye Selçuklu Devleti'ne Tâbi Devletler ve Tâbiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme. *Belleten*, 81 (290), 43-66.
- Gregory Abû'l Farac (1987). *Abû'l-Farac tarihi*, (C.II), (E. A. W. Budge, Süryaniceden Çev., Ö. R. Doğrul, Türkçe Çev.). Ankara: TTK Basımevi.
- Grousset, R. (2005). *Başlangıçtan 1071'e Ermenilerin Tarihi*, (S. Dolanoğlu, Çev.). İstanbul: Aras Yayınları.
- Hamilton, B. (2021). Haçlı Devletlerinde Kadın: Kudüs kraliçeleri (1100-1190). (A. Abdurrahmanoğlu-Ş. Efe Çev.). *The Legend Journal Of European History Studied (LJEHS)*, (2), 141-165.
- Hançer, E. (2016), Kilikya Ermeni Prensiği'nin İkinci Başkenti Anavarza. *ADALYA*, XIX, 281-312.
- Hetum (Grigos Senyörü) (1946). *Vekayinamesi*, (H. D. Andreasyan, Çev.). Ankara: TTK Tercüme Kısım.
- Holt, P. M. (2007). *Haçlı Devletleri ve Komşuları Urfa Kontluğu, Antakya Prensiği, Tablusşam Kontluğu, Kudüs Krallığı*. (T. Akad, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Honigmann, E. (1970). *Bizans Devletinin Doğu Smırı*. (F. Işıltan, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- İstek, G. (2019). Haçlı Seferlerine Katılan Kadınlar. *Journal of Islamic Jerusalem Studies*. 19(2), 214, 205-224. DOI: 10.31456/beytulmakdis.573436
- Kaçın, B. (2017). Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (2), 97-121.
- Kalloslyan, K. (2014). Kilikya Ermeni Krallığı'nın Doğuşu ve Çöküşü. *Yeni Türkiye*, (60), 1-7. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kaloustian, B. S (1969). *Saint and Sacraments of the Armenian Church*.
- Karadeniz, H. B. (1999). XVI. Yüzyılda Rumkale. *Belleten*, LXII (234), 425-457.
- Kaşgarlı, M. A. (1990). *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*. Ankara: Altıncioğlu Matbaası.
- Keçiş, M. (2021). Trabzon Rum Devleti'nde Kadına Dair Diplomatik Usul: Evlilik İttifakları. A. Çetin (Ed). *Ortaçağda kadın içinde* (s. 337-354). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Kesik, M. (2014). Emîr (Melik) Gazi (1104-1134). *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, III (2), 157-181.
- Kirakos Ganjakets'i's (1986). *History of the Armenians*, (R. Bedrosian Trans.). New-york.
- Koca, S. (2017). Osmanlılar'dan Önce Çukurova'nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (2), 29-52.
- Kök, D. S. – Kahya Sayar, Y. (2022). Savranda Kalesi Mimari Değerlendirmesi. *Online Journal Of Art and Design*, 10(3), 114-134.
- Kurt, Y. (2007). Osmaniye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33, 478-480.
- Macit, E. (2019). Celâyirliler'de Kadın ve Siyaset. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (11), 11-36.
- Michael Chamic (1827). *History of Armenia, Vol II*. (J. Avdall, Trans). Calcutta: Printed at Bishop's College Pres.
- Müverrih Vardan (2017). *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, (H. D. Andreasyan, Çev.), İ. Arslan (Yay), F. Hacısalıhoğlu (Ed). İstanbul: Post Yayınları.
- Mxi'tar Goss. (2000). *The lawcode [Datastanagirk] of Mxit'ar Goss* (R. W. Thomson, Trans). Amsterdam-Atlanta: Printed in The Netherland.
- Nersessian, S. D. (1962). The Kingdom of Cilician Armenia. K. M. Setton (Ed), *A History of The Crusades, The Later Crusades 1189-1311*, Vol. II, içinde (s. 630-660). Philadelphia.
- Ostrogorsky, G. (2015). *Bizans Devleti Tarihi*. (F. Işıltan, Çev.). Ankara: TTK Basımevi.

- Paydaş, K. (2019). Ak-Koyunlu Devleti'nde Siyasî Evlilikler ve Sarayda Hatunların Konumu. B. Kocaoğlu (Ed), *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan* içinde (s. 413-428). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Rapti, I. (2013). Featuring the King: Rituals of Coronation and Burial in the Armenian Kingdom of Cilicia. Alexander Beihammer, Stavroula Constantinou, Maria Parani (Ed.), *Court Ceremonies and Rituals of Power in Byzantium and the Medieval Mediterranean* içinde (s. 291-335). Boston: Brill.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi* (C. I-II-III). (F. Işltan, Çev). Ankara: TTK. Basımevi.
- Rüdt Von. H. Collenberg. (1963). *The Rupenides Hetumides and Lusignans The Structure of the Armeno-Cilician Dynasties*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
- Savvides, A. (1981). *Byzantium in the Near East: Its Relations With the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor the Armenians of Cilicia and the Mongols, A.D. c.1192-1237*. Selanik.
- Seyfeli, C. (2015). *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Smbat Sparapet's (2005). *Chronicle*. (R. Bedrosian, Trans). New Jersey.
- Sözlü, H. - Yılmaz, L. (2020). Mersin Toroslar'da Çandır kalesi. *Art-Sanat*, 13, 361-385.
- Stopka, K. (2017). Armenia Christiana: Armenian Religious Identity and the Churches of Constantinople and Rome (4th-15th Century). J. Jacek Bruski (Ed), Teresa Baluk-Ulewiczowa, Trans. Jagiellonian University Press.
- Subaşı, Ö. (2021). *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Süryani Patrik (1944). Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi (1042-1195). (H. D. Andreasyan, Çev.). Ankara:
- Turan, O. (2010). *Selçuklular Zamanında Türkiye-Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Urfalı Mateos (2000). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (H. D. Andreasyan, Çev. Not. E. Dulaurer, Prof. H. Yınanç). Ankara: TTK. Basımevi.
- Usta, A. (2013). Haçlılar ve Doğu Hıristiyanları Arasındaki İlişkiler. *Belleten*, LXXVII (279), 365-402.
- Usta, A. (2021). Haçlı Seferlerinde Kadın. A. Çetin (Ed). *Ortaçağda Kadın* içinde (s. 297-326). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Vahram vekayinamesi, (Kilikya Kralları Tarihi)* (H. D. Andreasyan, Çev.). İstanbul: TTK Tercüme Kısım.1946
- Vahram's Chronicle of The Armenian Kingdom in Cilicia, During the Time of the Crusades* (C. F. Neuman, Trans). London. 1831.
- Veszprémy, L. (2002). The Crusade of Andrew II, king of Hungary, 1217-1218. *Lacobus: Revista de Estudios Jacobeos Y Medievales*, (13-14), 87-110.
- Wilbrand von Oldenburg (2000). *Filistin ve Küçük Asya'ya seyahat* (M. Ersan, Çev.). İzmir: İrfan ve Kültür Eğitim Merkezi.
- Willermus Tyrensis. (2018). *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II, Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143)* (E. Ayan, Çev.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Wilson, S. J. (2016). *The Latin Principality of Antioch and Its Relationship with the Armenian Kingdom of Cilicia, 1188-1268*. Nottingham Trent University for the Degree of Doctor of Philosophy.

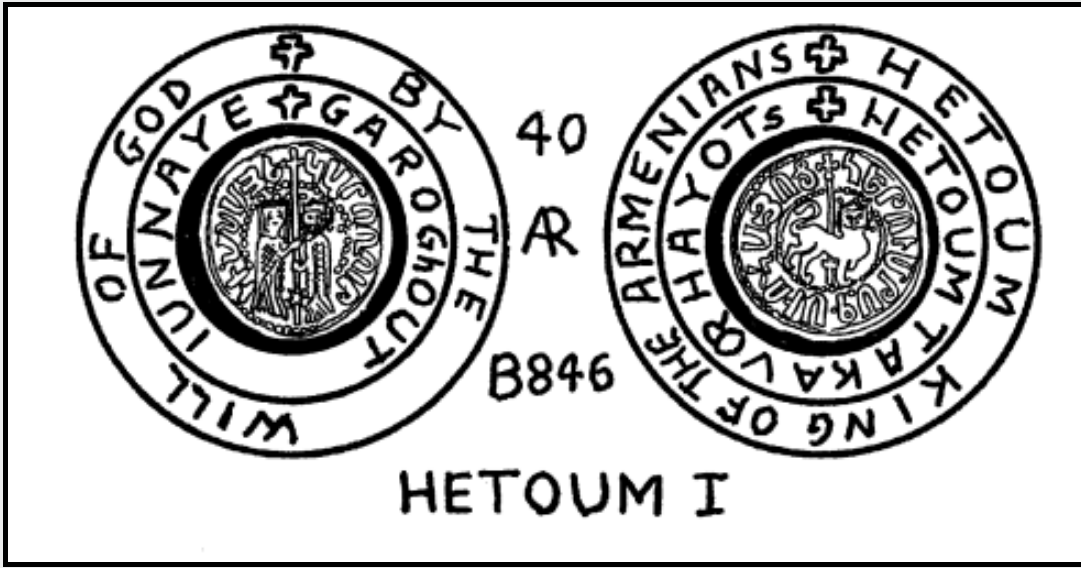
EKLER

Ek-1. Rupenliler döneminde Kilikya bölgesi. Rüd't von Collenberg, s. 4.

Ek-2. II. Leon (1198-1219) adına bastırılan gümüş para. Rapti, 2013, s. 328.

EK-3. Kraliçe Zabel ve I. Hetum'un taç giyme törenini simgeleyen gümüş para. Bedoukian, 1981, s. 216.

Ek-4. Kraliçe Zabel ve Kral Hetum adına bastırılan para. *Cilician Armenia* (1080-1375), s. 28.